

Farkas Judit
F68244 Ökofalvak néprajzi – antropológiai vizsgálata Magyarországon
zárójelentés

A TÉMA INDOKLÁSA

Alternatív életmód-formák és társadalmi mozgalmak (többségitől eltérő táplálkozáskultúrák, új vallási mozgalmak) kutatása során fordult figyelmem a hazai ökofalvak felé. Elsőként 2006-ban egy OTKA által támogatott kutatási projekt keretében végeztem el egy vizsgálatot a sajátos, vallási motivációjú természetfelfogás, környezetalakítás és biogazdálkodás viszonyáról egy magyar ökofalu esetében. Ennek során tűnt fel, hogy az ökofalvak azon túl, hogy sajátos életmód-kísérletnek tekinthetők és számos nagyon izgalmas kutatási kérdést vetnek fel, ráadásul a néprajz és a kulturális antropológia klasszikus témáit is új megvilágításba helyezik, és azokat újfent a jelenkutatás tárgyává teszik.

Úgy vélem, hogy a kutatás fontosságát és aktualitását erősíti az a tény, hogy az ökofalvak hazánkban a kialakulás-formálódás fázisában vannak, így e közösségek jelenlegi állapotukban vissza nem térő lehetőséget nyújtanak kialakulásuk, szerveződésük és mozgatórugóik vizsgálatára. Ez a feltételezésem akkor igazolódott leginkább, amikor a 2008 őszi gazdasági válság után hirtelen megnőtt azok száma, akik – például az ekkor (újra) virágzó világvége-víziók hatására – a válságból való menekülési lehetőséget a vidéki, természetközeli életformában látják. A korábban is létezett, ökológiai-ideológiai alapú életterkereső turizmus ekkor – az ökofalusiak beszámolója és saját tapasztalatom szerint is – jelentősen megnőtt. (Az egyik ökofalu-alapító – éppen az útkeresésük motivációját képező világvége és katasztrófa-víziók miatt – *katasztrófa-turistáknak* nevezi ezeket a menekülő típusú útkeresőket. Erről a jelenségről és az ökofalvak által kínált alternatív életformáról előadást fogok tartani a Szociológia Társaság 2011. őszi, *Kollektív traumák, határhelyzetek, természeti és társadalmi katasztrófák* című konferenciáján). Közülük kevesen jutnak el a valódi kiköltözésig, de létezik egy réteg, akik kifejezetten azért járnak az ökofalvakba, hogy ott tanuljanak (kertművelést, gazdálkodást, megújuló energia-használatot, ökoépítészetet, egyéb zöld praktikákat). Közülük kerülnek ki azok, akik ökofaluban szeretnének letelepedni, ezért végigjárják az összes ökofalut, lehetőség szerint mindegyikben hosszabb időt (1-2 hetet, hónapot) eltöltenek ott, és tapasztalati úton igyekeznek megtalálni a számukra legideálisabb helyet. Szélesebb az a réteg, akik nem feltétlenül meglévő ökofaluba szeretnének költözni, hanem már meglévő otthonukban szeretnének ökológikusan élni, vagy pedig éppen megfelelő lakhelyüket keresik, és az ökofalvakban szeretnék megtanulni, hogy mire kell ügyelniük, hogyan valósíthatják meg ideális otthonukat.

A kutatás fent említett aktualitását tehát nem csak az adja, hogy a már meglévő ökofalvak a kialakulás-formálódás fázisában vannak, és ezért ideális kutatási terepet kínálnak, hanem a kutatás ideje során mutatkozó, a (meglévő) ökofaluba-költözés iránti megnövekedett érdeklődés, sőt az ökofalu-alapítási kedv fellendülése is – az 1990-es évekbeli első hullám után, úgy vélem, egy második hullámnak lehetünk tanúi. Egyelőre mindez főként tervezetési szinten tart, de már vannak konkrét, a megvalósítás útjára lépett csoportok is (pl. Békéscsaba, Monor, Szeged környékén). A második hullám okai, az útkeresők motivációinak vizsgálata, keresési metódusa, ezen belül is az un. ökofalu-turizmus fellendülése fontos részét képezték vizsgálatomnak.

A valóság tehát „mobilizálta” a terepemet: az egyre növekvő számú kezdeményezés megszorította a vizsgálat lehetséges terepeit, és az irántuk való fokozottabb érdeklődés új szituációt teremtett a kutatás számára (és az ökofalvak számára is). Ennek a folyamatnak része volt a politikai és a tudományos érdeklődés fellendülése is: ezt jelzik az utóbbi 2-3 évben sűrűsödő olyan konferenciák és projektek is, mint például a Pannon Egyetem Georgikon Kara által rendezett *Lokalizáció – Megoldás a fenntarthatóságra?* című

tudományos konferencia (2009).¹ Vagy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa irodájának (JNOI) 2008-ben indult *A fenntarthatóság előőrséi* programja,² melynek keretében a projekt munkatársai a hazai ökofalvak és hasonló kezdeményezések vizsgálata alapján ajánlást írtak a fenntartható közösségek működésére.

A fentiek számomra azt bizonyították és bizonyítják, hogy választott témám a jelenkutatásban relevanciával bír, a jelenkori társadalmi folyamatok számára is fontos téma, amely egyben igazolja a néprajzi-antropológiai megközelítés aktualitását is.

ELVI ÉS MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK, NEHÉZSÉGEK:

A kutatás elején igyekeztem megtalálni azokat a falvakat, amelyeket ökofalunak nevezhetek, és amellyel legalább annak a minimális, saját magam felállította követelménynek meg tudok felelni, miszerint: ökofalvakat szeretnék vizsgálni. Azonban nagyon hamar rá kellett jönnöm, hogy ez az egyszerűnek látszó feladat valójában igen nehéz.

Az ökofalvaknak több definíciójával is találkoztam, valószínűleg azonban egyetlen ökofalu sem létezik, ami teljes egészében megfelelne ezeknek a definícióknak – erre maguk a definiálók és az ökofalu-lakók is figyelmeztetnek! –, a legtöbb meghatározás tehát nem a meglévő ökofalvak szintézise, hanem sokkal inkább célkitűzéseket, irányokat fogalmaz meg. Az tehát, hogy mit tekintünk ökofalunak, definíció kérdése, és a hazai ökofalvak esetében – számomra legalábbis – nemigen vezetett eredményre egy saját definíció megalkotása, majd ennek mentén a megfelelő ökofalvak megkeresése. Végül egy sokkal egyszerűbb, és mint később kiderült, praktikusabbnak bizonyuló megoldást választottam: már meglévő kapcsolathálómat felhasználva eljutottam a magyar ökofalvakat tömörítő, informális Magyar Élőfalu Hálózathoz, és az ide tartozó ökofalvakat vontam be vizsgálatomba.

A kutatás során, amikor a hazai ökofalvak létrejöttét, létrejöttük ideológiai alapjait, az ökofalusiak közösség-koncepcióját, az általuk követett kulturális- és életmód-modelleket, e modellek megvalósulásának egyéni módjait vizsgáltam, hamar rá kellett jönnöm, a rendkívül határozottan kirajzolódó közös ideológiák és modellek mellett rendkívül sokfélék a hazai ökofalvak. Bár vannak közös nevezőik (létrejöttük ideje, körülményei, az ökofalusiak társadalmi rétege, gyökerei, bizonyos technológiai formák, világnézetük, véleményük az aktuális globális folyamatokról stb.), sokféleség jellemzi őket a megvalósítás formájában, a csoportok méretében és összetételében, társadalmi berendezkedésükben; a világhoz való viszonyukban; az alkalmazott technológiákban; viszonyukban a közvetlen környezetükhöz. Fontos különbségnek látom, hogy a közös zöld és globalizációkritikus ideológián túl minden ökofalu más és más vallási-spirituális és egyéb világnézeti alapokon képzelet el a közösség ideológiai alapjait, szervezőerejét, és az egyes közösségeken belül sincs mindig konszenzus ennek mibenlétéről. Ezért az általános, általában a hazai ökofalvakról szóló megállapítások mellett nagy szerepet kell, hogy kapjanak az egyes közösségeket vizsgáló esettanulmányok, és az összehasonlító munkák.

Az ökofalvak vizsgálata során két néprajzi-antropológia módszer kínálkozik: a klasszikus állomásozó terepmunka illetve az ún. multisited ethnography. A kutatás ideális futamideje lehetőséget teremtett számomra, hogy mindkettőt kipróbáljam, mindkettővel éljek. Az ökofalvakon keresztül az alternatív társadalmi mozgalmak kutatásának lehetőségeiről és nehézségeiről is szereztem újabb, komoly tapasztalatokat. És szembesültem azzal a problémával is (amire pályázatom egyik véleményezője és támogatója is figyelmeztetett), hogy a vizsgált közösségek jellege miatt, az állandó visszacsatolás miatt a néprajzi-antropológiai kutatás során a „kutatónak óvatosan kell felállítani hipotéziseit és megfontoltan interpretálhatja csak eredményeit” (ezek a véleményező szavai). Az ökofalvak lakóinak nagy része ugyanis az értelmiségi réteghez tartozik, akik ráadásul – és ez általában jellemző az

¹ Lásd <http://georgikon.hu/napok2/default.aspx>.

² Lásd http://beszamolo.jno.hu/pdf/JNO_beszamolo_2008-2009.pdf

alternatív társadalmi mozgalmakra – kifejezetten önreflexívek, és életük tervezésében és értelmezésében nagyon tudatosak. Az ökofalvak vizsgálata ebből adódóan egészen más megközelítést kíván meg, mint egy tradicionális közösség kutatása. Az elkészült tanulmányok fogadtatása, és az, hogy többször is felkértek különböző rendezvényeken előadások tartására, sőt kutatási eredményeim bemutatására is, azt mutatja (én legalábbis így látom), hogy sikerült megoldanom ezeket a problémákat. „Fogadtatásom” egyben azt is mutatja, hogy az ökofalvakban igény van a néprajzi-antropológiai tudásra, és hogy a fenti önreflexióhoz a néprajzkutató véleménye, eredményei is fontosak számukra (legalábbis egy részük számára).

A kutatásnak egészen korai periódusban nyilvánvalóvá vált, hogy az ökofalvak vizsgálata során nem mehetünk el a „holdudvar” mellett, azaz az olyan zöld-, hagyományőrző-, önfenntartásra-, fenntarthatóságra törekvő csoportok mellett, melyek ugyan nem ökofaluban élnek, de szoros kapcsolatot tartanak fent azokkal. A különböző találkozók, önkéntes munkák, kalákák vagy akár csak vendégségben rendszeresen megjelenő egyének vagy kisebb csoportok bevonása a kutatásba az ökofalvak mélyebb megértéséhez nélkülözhetetlen. Ugyanakkor alapos vizsgálatuk e kutatási projekt keretében – és egy főleg ember számára – kivitelezhetetlen lett volna (talán majd egy későbbi kutatás keretében megvalósulhat), ezért csak érintőlegesen, amennyiben az ökofalu-témához szükséges, foglalkoztam velük (lásd bátori, balástyai, ludastói stb. közösségek).

Mindezeknek, és magának a terepnek, a kutatás tárgyának köszönhetően tehát számos izgalmas módszertani és fogalmi kérdéssel, problémával is szembesültem, ezekről 2010-ben a PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Programjában *A saját társadalom kutatása. Alternatív társadalmi mozgalmak kutatásának lehetőségei és tapasztalatai* címmel előadást is tartottam.

A kutatási tervemben előfeltételeztem, hogy a kutatás – a téma jellegéből következően – kizárólag interdiszciplináris lehet. Ez a feltételezésem bebizonyosodott, és ez jelentette valójában az egyik legnagyobb kihívást is: a kapcsolódó történeti, környezettörténeti, ökológiai, humánökológiai, ökológiai közgazdaságtani anyag feldolgozása jelentős energiát követelt meg, különösen a természet-, illetve közgazdaságtudományokban, vagy rendszerelméletekben kevésbé jártas kutatóként néha komoly nehézségekkel kellett szembesülnöm. De nem tartottam kikerülhetőnek ezeket, mivel az ökológiai ideológia jelentős részét adják ezek a tudományok, ráadásul az ökofalusiak jó része jártas ezekben a tudományokban, és használják is őket akár mindennapjaik szervezésében. Tehát az ökofalu-mozgalom és a mögöttes ideológiák megértéséhez nélkülözhetetlennek bizonyult az interdiszciplináris megközelítés és a kutató önképzése ezekben a tárgyakban. Ebben nagy segítségemre voltak a témában tartott egyetemi kurzusaimra meghívott előadók (és maguk az ökofalu-lakók is).

Ugyanakkor igyekeztem összegyűjteni a vonatkozó néprajzi-antropológiai (elsősorban angol nyelvű) szakirodalmat is, amivel a saját szakirodalmi ismereteim gyarapításán túl sokkal távolabbra is tekintettem: a kutatás ideje alatt több olyan kurzust indítottam, amelyek valamilyen módon kapcsolódtak az ökofalu-kutatáshoz. A kurzusok többsége immáron szervesen illeszkedik tanszékem tanmenetébe, kötelező kurzusokká váltak mind a BA, mind az MA-képzésben. Ezek olvasmányait teszik ki az összegyűjtött könyvek és tanulmányok.

EREDMÉNYEK – KONFERENCIA-ELŐADÁSOK

Eredményeimet tanulmányokban és konferencia-előadásokon mutattam be. (Ezek mellett több tanulmány előkészületei megtörténtek, a szükséges anyag összeállt és megírásra vár).³

³ Ezek csak felsorolás-szerűen: tanulmány a mai ökofalvak törekvéseihez igen hasonló célokkal létrejött, 20. század eleji kezdeményezésekről (gödöllői művésztelep, 1901-1920; szentendrei bubáni kolónia, 1930-as évek), illetve a Kádár-korszak vége felé megjelenő életmód-közösség tervezetekről (Communard City; ráckevei, ökológiai alapokon nyugvó település terve); Ökofalvak közösség-konceptiója; Megélhetési stratégiák az

- Gendered spaces témában/szekcióban *Ecovillages in Hungary – a Case Study* címmel előadást tartottam Gyűrűfűről a SIEF 9. kongresszusán (Transcending “European Heritages”: Liberating the Ethnological Imagination. University of Ulster, Derry/Londonderry, Northern Ireland, 2008)
- *Egy jelképpé vált falu-történet (újra)hasznosítása – Gyűrűfű* címmel előadást tartottam a *Színre vitt helyek. Újabb társadalomtudományos közelítések a turizmushoz* című konferencián (PTE Kommunikáció-és Médiatudományi Tanszék és a budapesti Néprajzi Múzeum konferenciája, Pécs, 2009. november 20-21.) Ebben (és az azonos című, Tabulában megjelent tanulmányban) Gyűrűfű-ökofalu létrejöttének egy új szempontú értelmezésére teszek kísérletet: azt vizsgálom, hogy az ökofalu alapítói hogyan kapcsolták/kapcsolják össze a régi, kihalt Gyűrűfű és az új, ökofalu-Gyűrűfű történetét, hogyan hasznosítják újra a már létező, aktív potenciállal bíró Gyűrűfű-szimbólumot önmaguk megjelenítésében, és hogyan alkalmazzák mindezt az aktuális hatalmi diskurzusokkal és a jelenlegi társadalmi-gazdasági berendezkedéssel szembeni véleményük kinyilvánításában.
- A fenti konferencia-kötetbe írt tanulmányomban („*India magyarországi mosolya*”. *Ellenvilágok és élménymodellek párbeszéde Krisna-völgy ökofalu turizmusában*) ugyanezen fogalmi kereten belül értelmeztem Krisna-völgy ökofalu turizmusát, az egzotikum, a Máság/Másik bemutatása mellett különösen nagy hangsúlyt helyezve az „ökofaluság” bevonására a turisztikai vonzerőbe.
- 2010-ben került sor a már említett, az ökofalvakban szerzett kutatási tapasztalatok alapján megtartott módszertani előadásomra (*A saját társadalom kutatása. Alternatív társadalmi mozgalmak kutatásának lehetőségei és tapasztalatai*. PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola Néprajz – Kulturális Antropológia Doktori Program, Pécs).
- Ugyancsak 2010-ben előadást tartottam vallás és spiritualitás-témában a „*Vallások, határok, kölcsönhatások*.” 10. *Szegedi Vallási Néprajzi Konferencián* (Szeged, 2010. október 6-8.). Ebben bemutattam a hazai ökofalvak vallási-ideológia meghatározottságát, majd a következő kérdésekre kerestem a választ: milyen szerepe van a vallásnak az ökofalu-közösség létrehozásában és fenntartásában, a közösségi-társadalmi kohézióban; mi a vallás szerepe a közösségi identitás kialakításban, ez milyen viszonyban van az ökofalvak egyéb szervező ideológiájával és milyen szerepet kap a hagyományalkotásban; és hogyan kapcsolódik össze az ökológiailag orientált életmód és a vallás. Az előadásból – megjelenésre váró – tanulmány is született.
- A pécsi Kerényi Károly Szakkollégium konferenciájának (Pécs, 2011. április 28.) alumni vendégeként bemutattam a magyar ökofalvak néprajzi-antropológiai kutatásának lehetőségeit.
- A somogyvámosi Öko-völgy Alapítvány által évente megrendezésre kerülő Fenntarthatósági Konferenciák egyikén, 2010-ben, a Társadalomtudományi szekcióban *Az ökofalu mint társadalmi jelenség* címmel tartottam előadást. Ebben az ökofalvak történeti előzményei mellett az ökofalvak társadalmi mutatóira, az ökofalu lakók motivációira helyeztem a hangsúlyt. A szekció előadóinak egy részét egyébként a Krisna-völgy ökofaluban terepmunkát végzett hallgatóim tették ki, ami a kutatási projektet – alább bemutatott – oktatási eredményeit is jól mutatják. (III. Fenntarthatósági Konferencia. Somogyvámos, Krisna-völgy, 2010. október).
- A fenti Fenntarthatósági konferencia-sorozatban, 2009-ben nem szigorúan szakmai, de az oktatás és terepgyakorlatok illetve az együttműködési szerződés számára fontos előadást

ökofalvakban; Táplálkozás és identitás (a kenyér szerepe és annak ennek szimbolikus jelentései; a saját készítésű termékek mint az „ökóság” attribútumai).

tartottam *Kutatási tapasztalatok az Öko-völgy Programban* címmel (II. Fenntarthatósági Konferencia, Siófok, 2009. október). Két hallgatóm itt is bemutatta kutatási eredményeit.

A fentiek mellett két konferenciára már elfogadták az előadásomat, amelyek kívül esnek ugyan a beszámoló határidején, de az OTKA által támogatott kutatás eredményeit fogják bemutatni. Ez a két konferencia tehát:

- A Szociológia Társaság 2011. őszi, *Kollektív traumák, határhelyzetek, természeti és társadalmi katasztrófák* című konferenciája (Miskolc), ahol *A magyar ökofalvak mint alternatív életmódkísérletek* címmel tartok előadást arról, hogy a gazdasági válság hatására hirtelen az érdeklődés fókuszába kerülő ökofalvak miként értelmeződnek egyfajta menekülési lehetőségként, hogyan keresik bennük a gazdasági világválságtól, de főként a teljes gazdasági-társadalmi összeomlást és káoszt hirdető jóslatoktól megrémült emberek a menekülési lehetőséget. Bemutatom, hogy a magyar ökofalvak milyen értékrendet követnek, milyen alternatív életformát valósítanak meg; hogy hogyan gondolkodnak a természeti és társadalmi katasztrófákról, és milyen alternatívákat kínálnak az ideérkező „katasztrófa-turisták” számára.
- A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Tudományos Egyesület, a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztály és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága által rendezett *A család helye, szerepe a lokális társadalomban* c. konferencia (2011, szeptember, Szolnok), ahol „*Családok élnek itt, akik közösségekben próbálnak élni.*” *A magyar ökofalvak család-képe és annak megvalósulása egy közösségekben* címmel tartok előadást. A család az ökofalu-lakók számára kiemelt értékkel bír, és a család intézményének igen fontos szerepet tulajdonítanak. Úgy vélik, hogy korunkban családelleses modellek elterjedése (és támogatása) a jellemző, ők ezzel szemben az erős közösségi kapcsolatokra, a családi önellátásra, a többgenerációs, többgyermekes családokra helyezik a hangsúlyt. Ennek nem csak ideológiai vagy értékrendszerükben gyökerező, hanem nagyon praktikus oka is van: az átlagosnál sokkal nehezebb ökofalusi életmód több személy, alapvetően egy család szoros kooperációja révén valósítható meg igazán. Ugyanakkor az ökofalvak ’megalkotott’ és viszonylag új közösségek, felnőtt lakói első generációs ökofalu-lakók, akik között – a magyar társadalmi mintának megfelelően – ép családot, csonkacsaládot, egyedülálló egyéneket stb. egyaránt találunk. Előadásomban (és a már elkészült tanulmányban) az ökofalu-lakók családról való gondolkodását, az ideális családról alkotott képüket és a családnak tulajdonított funkciókat mutatom be, majd egy konkrét öko-közösség családi életét vizsgálom: a családtípusokat, azt, hogy milyen a család mint társadalmi egység szerepe a közösségekben, hogyan értelmezik a családot a közösség felől, illetve, hogy mindez milyen kapcsolatban van a gazdálkodásukkal.

EREDMÉNYEK – OKTATÁS

Kutatási tervemben, a várható eredmények között kiemelt szereppel bírt az a tény, hogy egyetemi oktató vagyok (ami egyben nehézséget is okozott: az oktatási év 10 hónapja olyan mérhetetlenül lekötötte az oktatókat, hogy komolyabb terepmunkára csak a nyarak bizonyultak alkalmasnak). Kifejezett célom volt, hogy kurzusok és előadássorozatok keretében megismertessem a hallgatókat a témával, és érdeklődés esetén szakdolgozat-írásra buzdítsam őket. Ez sokkal jobban sikerült, mint képzeltem: a kurzusok nagy hallgatói létszámot vonzottak, és ökológiai tematikájú szakdolgozat-hullám indult el a tanszéken. Egy szakdolgozóm az ez évi (2011) OTDK-n különdíjat kapott. A kurzusok egy része állandó és kötelező kurzusként pedig bekerült a tantervbe.

A projekt futamideje alatt a következő kapcsolódó kurzusokat tartottam:

- *Alternatív társadalmi mozgalmak* c. kurzus, ennek részeként: ökológiai mozgalmak, ökofalu-mozgalom. Rajtam kívül a témával, vagy a témához közel álló területtel

foglalkozó kutatók is tartottak előadást: Glózer Rita, PTE – civil szervezetek, zöldek; Glied Viktor, PTE – dunántúli zöld mozgalmak. A kurzus (most már előadók nélkül) BA és MA képzésben is bekerült a tantervbe.

- *Ökológia és társadalom* c. kurzus, ennek tematikájában hangsúlyos szerepet kaptak az ökofalvak kutatása során szerzett tapasztalataim és eredményeim, és a témával, vagy a témához közel álló területtel foglalkozó kutatók is tartottak előadást: Babai Dániel, MTA Néprajzi Kutatóintézet – etnobotanika, Becze Szabolcs, PTE Kultúratudományi PhD – ökonacionalizmus, Takács-Sántha András, ELTE TTK Környezettudományi Centrum – a közlegelők tragédiája. A kurzus (most már előadók nélkül) BA és MA képzésben is bekerült a tantervbe.
- *Ökofalvak néprajzi-antropológiai kutatása* c. kurzus, ahol a témával, vagy a témához közel álló területtel foglalkozó kutatók tartottak előadást: Bodorkós Barbara (Szent István Egyetem, Környezet-és Tájgazdálkodási Intézet) – ökológiai közgazdaságtan; Borsos Balázs (MTA Néprajzi Kutatóintézet) – ökológiai antropológia; Kilián Imre (PTE Informatika Tanszék) – Gyűrűfü ökofalu; Sente Viktória (Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar) – az ökogazdálkodás története, típusai, magyarországi helyzete; Buzás Miklós (Szentendrei Szabadtéri Múzeum) – ökoépítészet; Borsos Béla (PTE Földtudományok Doktori Iskola) – ökofalu és településfejlesztés. A kurzus hatására több hallgató ebben a témában választott szakdolgozati témát. A kurzus (most már előadók nélkül) BA és MA képzésben is bekerült a tantervbe.
- 2 szemeszteres *Ökovölgy kutatószeminárium* 2x1 hét terepmunkával. A kutatószemináriumot egy együttműködési szerződés tette lehetővé, mely a somogyvámosi Ökovölgy Alapítvány és tanszéke közt kötött jött létre. A szerződés szakmai gyakorlatra és szakdolgozati terepmunkára ad lehetőséget, melynek során az Ökovölgy projekt biztosítja a kutatási terepet és a szakmai segítséget, jómagam pedig a hallgatók szakmai irányítását végzem. A kurzus 12 hallgatójából 11 szakdolgozati témájának választotta az ökofalu-kutatást.

E két utóbbi kurzushoz kapcsolódó tanulmánykötet-tervet is kidolgoztam, ebben az előadók egy részének, nekem és néhány hallgatónak jelenne meg ökofalvakkal kapcsolatos tanulmánya. Ez a kötet már össze is állt, egyelőre – forrás hiányában – nem tudom megjelentetni.